

IVAN KRASTEV:
ČO PRÍDE PO EURÓPE?

Zanikne Európska únia podobným spôsobom ako habsburská monarchia?

KALLIGRAM

Edícia Skica

Čo príde po Európe?
Ivan Krastev

Preklad: Samuel Marec

7	<u>Nastavení na déjà vu</u>
23	<u>Kapitola 1</u>
25	<u>My, Európania</u>
28	<u>Migračná kríza: Alebo prečo sa dejiny neskončili?</u>
38	<u>Migrácia argumentov a voličských hlasov</u>
42	<u>Kríza a ľavica</u>
46	<u>Kríza a ľudské práva</u>
49	<u>Revolúcia proti tolerancii</u>
54	<u>Rozdielny pohľad na migráciu alebo zrážka rôznych foriem solidarity?</u>
56	<u>Východná Európa a jej nedostatok súcitu</u>
71	<u>Kapitola 2</u>
73	<u>Oni, ľudia</u>
76	<u>Prízrak populizmu</u>
83	<u>Stredoeurópsky paradox</u>
93	<u>Západoeurópsky paradox</u>
98	<u>Bruselský paradox</u>
105	<u>Zničení referendami</u>
110	<u>Dobrý</u>
113	<u>Zlý</u>
116	<u>Škaredý</u>
120	<u>Záver</u>
127	<u>Použitá literatúra</u>
133	<u>Ďakovanie</u>

Copyright © 2017, University of Pennsylvania Press,
Philadelphia, Pennsylvania
All rights reserved
Translation © Samuel Marec
Cover Art © Pavlína Morháčová
ISBN 978-80-89916-66-5

Publikáciu z verejných zdrojov podporil FPU

u. fond
na podporu
umenia

Nastavení na déjà vu

V posledných júnových dňoch roku 1914 dorazil do kasárni v odľahlom mestečku na samotnej hranici habsburskej ríše telegram. Pozostával z jedinej vety vytlačenej veľkými písmenami: „DEDIČ TRÓNU ÚDAJNE ZAVRAŽDENÝ V SARAJEVE.“ Gróf Batthyány, jeden z cisárskych dôstojníkov, bol v takom šoku, že smrť arcivojvodu Františka Ferdinanda, pokladaného za muža nakloneného Slovanom, oznámil zvyšku posádky v maďarčine. Poručík Jelačić, Slovinec, ktorý sa v prítomnosti Maďarov cítil nesvoj – najmä pre nelojálnosť k trónu, z ktorej ich mnohí podozrievali –, trval na tom, aby rozhovor prebiehal v omnoho bežnejšej nemčine. „Tak to teda poviem po nemecky,“ ustúpil gróf Batthyány. „Spolu s krajanmi sme zajedno: môžeme sa tešiť, že je ten bastard mŕtvy.“

Pre mnohonárodnú habsburskú ríšu to znamenalo koniec – prinajmenšom v takej podobe, v akej ju opísal Joseph Roth vo svojom veľkolepom románe *Pochod Radecského*¹. Úplný zánik ríše bol čiastočne dielom osudu, čiastočne dielom vraždy a samovraždy a v neposlednom rade aj prostej smoly. Historici sa síce nezhodujú v tom, či bol kolaps ríše prirodzenou smrťou spôsobenou inštitucionálnym vyčerpaním alebo násilnou vraždou, ktorú spáchala prvá svetová vojna, duch nevydareného habsburského experimentu však naďalej straší v mysliach Európanov. Oscar Jaszi, svedok konca monarchie a historik jej pádu, mal úplnú pravdu, keď v roku 1929 napísal, že „ak by bol

rakúsko-uhorský experiment naozaj úspešný, habsburská monarchia by na svojom území vyriešila fundamentálny problém súčasnej Európy... Ako spojiť rôzne národné individuality s rozličnými ideálmi a tradíciami tak, aby každá z nich mohla pokračovať vo svojom doterajšom spôsobe života, a zároveň obmedziť jej národnú suverenitu natoľko, aby bola možná mierová a efektívna medzinárodná spolupráca?“²

Ako vieme, experiment nikdy nedospel k žiadnemu konkrétnemu výsledku, pretože Európa svoj najzásadnejší problém vyriešiť nedokázala. Rothova kniha je silným svedectvom toho, že keď miznú človekom vytvorené umelé politické a kultúrne svety, deje sa to rýchlo. Ich koniec je prirodzeným výsledkom štrukturálnych nedostatkov a zároveň sa podobá dopravnej nehode – je akýmsi nezamýšľaným dôsledkom alebo, ako námesačnosť, má svoju vlastnú, od všetkého ostatného nezávislú dynamiku. Je nevyhnutný a zároveň mimovoľný.

Zažívame dnes v Európe rovnaký „moment rozpadu“? Signalizuje nám britské rozhodnutie opustiť Úniu (z ekonomického pohľadu sa tento krok rovná vystúpeniu dvadsiatich menších členských krajín) a vzostup euroskeptických strán na kontinente rozpad nášho súčasného pokusu o vyriešenie základného európskeho problému? Je Európska únia odkázaná na zánik v rovnakom štýle ako habsburská monarchia? Je rok 2017 – v ktorom sa odohrávajú zásadné voľby v Holandsku, Francúzsku a Nemecku – odsúdený na to, aby bol rovnako prelomový ako rok 1917?

Jan Zielonka trefne konštatoval, že „o európskej integrácii máme množstvo teórií, ale o rozpade Európy nemáme žiadnu.“³ Nie je to náhoda. Architekti európskeho projektu chybné uverili, že ak to slovo na „R“ nebudú spomínať, nedôjde k nemu. Európska integrácia pre nich

bola ako rýchlovlak – nikdy nezastavuje a nikdy sa neobzerá späť. Vybrali si stratégiu, v ktorej namiesto toho, aby sa európska integrácia stala nezvratnou, stal sa rozpad Európy nemysliteľným. Existujú však ešte ďalšie dva dôvody, pre ktoré žiadne teórie o rozpade nemáme. Prvý je problém definície: ako rozlíšiť rozpad od reformy alebo transformácie Únie? Znamenal by odchod skupiny krajín z eurozóny alebo z Únie ako takej rozpad? Bol by dôkazom rozpadu pokles globálneho vplyvu EÚ alebo zvrátenie niektorých jej veľkých úspechov, akými sú napríklad sloboda pohybu, či zrušenie inštitúcií ako Súdny dvor Európskej únie? Mohla by únia plná neliberálnych demokracií pokračovať v tom istom politickom projekte?

No a potom je tu ešte nasledovná irónia: v tom istom momente, keď sú politickí lídri a verejnosť paralyzovaní strachom z rozpadu, je Európa integrovaná najviac vo svojej histórii. Predstava o bankovej únii sa vďaka finančnej kríze premenila na realitu. Potreba efektívne odpovedať na zvýšenú teroristickú hrozbu prinútila Európanov spolupracovať – viac ako kedykoľvek predtým. A čo je najparadoxnejšie, pre množstvo kríz, ktorým Európa momentálne čelí, sa bežní nemeckí občania neobvykle intenzívne zaujímajú o problémy gréckej a talianskej ekonomiky a tlačia na Poliakov a Maďarov, aby brali do úvahy nemecký azylový systém. Európania žijú v strachu z rozpadu, zatiaľ čo Únia stále viac vyzerá ako spoločenstvo, ktoré si je jednoducho súdené.

Predstava rozpadu Európy sa veľkej obľube neteší ani u autorov beletrie. Existuje množstvo kníh, ktoré sa pýtajú, čo by sa stalo, ak by nacistické Nemecko vyhralo druhú svetovú vojnu. Rovnako si predstavujeme, ako by svet vyzeral, ak by víťazom studenej vojny bol Sovietsky zväz – alebo, keď už sme pri tom, ak by sa komunistická

revolúcia namiesto Petrohradu odohrala v New Yorku. Takmer nikto však nepocítil nutkanie vyrozprávať fiktívny príbeh rozpadu Európskej únie. Jedinou výnimkou je azda José Saramago. V jeho románe *Kamenná loď* zmizne pod zemou rieka, ktorá tečie z Francúzska do Španielska, celý Pyrenejský polostrov sa oddelí od Európy a vydá sa Atlantikom smerom na západ.⁴

George Orwell sa určite nemýlil, keď povedal, že „na to, aby človek videl to, čo má priamo pod nosom, musí sa neustále snažiť.“ 1. januára 1992 sa svet zobudil a zistil, že Sovietskeho zväzu viac na mape niet. Jedna z dvoch svetových supervelmocí sa zrútila bez vojny, bez mimozemskej invázie alebo inej katastrofy s výnimkou jedného komickeho a neúspešného pokusu o puč. Kolaps sa odohral navzdory všetkým predpokladom, ktoré hovorili, že Sovietsky zväz je príliš veľký na to, aby padol, príliš stabilný na to, aby sa zrútil, že má príliš veľa atómových zbraní na to, aby prehral, a prežil príliš veľa otrasov na to, aby sa jednoducho zrútil sám do seba. Ešte aj v roku 1990 trvala skupina vedúcich amerických expertov na tom, že „senzáciechtivé scenáre sú síce zaujímavým čítaním, ale... v skutočnom svete existuje niekoľko stabilizačných a brzdočných mechanizmov; spoločnosti často prechádzajú krízami, dokonca aj vážnymi a nebezpečnými, ale zriedka páchajú samovraždami.“⁵ V skutočnosti však spoločnosti niekedy samovraždy naozaj páchajú a robia to dokonca s istou dávkou nadšenia.

Tak ako pred sto rokmi, aj dnes žijú Európania v momente, keď je spoločnosť zachvátená paralyzujúcou neistotou. Je to chvíľa, v ktorej sú politickí lídri aj bežní občania rozorvaní medzi hektickou aktivitou a fatalistickou pasivitou; chvíľa, v ktorej to, čo bolo doteraz *nemysliteľné* – rozpad Únie –, začína byť vnímané ako *nevyhnutné*. A je to tiež chvíľa, keď naratívy a predpoklady, ktorými sme

sa ešte včera riadili, začínajú pôsobiť zastaralým a takmer nezrozumiteľným dojmom. Ako nás učí história, skutočnosť, že sa niečo javí ako absurdné a iracionálne, sotva znamená, že je to aj nemožné. A večne prítomná stredo-európska nostalgia po liberálnych Habsburgovcoch je najlepším dôkazom toho, že niektoré veci dokážeme oceniť až vtedy, keď ich už niet.

Európska únia bola vždy predstavou, ktorá hľadala svoje vyjadrenie v realite. Rastú však obavy, že to, čo Úniu kedysi spájalo, už viac nedrží pokope. Vytratili sa napríklad spoločné spomienky na druhú svetovú vojnu: polovica pätnásť- a šestnásťročných žiakov na nemeckých stredných školách ani nevie, že Hitler bol diktátor a tretina je presvedčená, že bol zástancom ľudských práv. Ako tvrdí satirický román Timura Vernesa *Už je tu zas* z roku 2011, otázka už nestojí tak, či by sa Hitler mohol vrátiť, ale tak, či by sme ho vôbec spoznali. Z románu sa v Nemecku predalo viac ako milión výtlačkov. „Koniec dejín“, ktorý nám v roku 1989 sľuboval Francis Fukuyama, možno naozaj prišiel, ale v akomsi perverznom zmysle, v ktorom už historická skúsenosť nie je dôležitá a málokoho zaujíma.⁶

Geopolitický dôvod existencie zjednotenej Európy sa stratil so zánikom Sovietskeho zväzu a hoci Putinovo Rusko môže vzbudzovať obavy, toto existenciálne prázdno zaplniť nedokáže. Európania sa dnes cítia neistejšie ako v posledných dňoch studenej vojny. Prieskumy ukazujú, že väčšina Britov, Nemcov a Francúzov je presvedčená, že sa svet rúti smerom k veľkému vojnovému konfliktu, ale vonkajšie hrozby, ktorým EÚ čelí, kontinent skôr rozdeľujú, ako spájajú. Nedávny výskum inštitútu Gallup International ukazuje, že v prípade závažnej bezpečnostnej krízy by sa verejnosť najmenej v troch členských krajinách (Bulharsko, Grécko, Slovinsko) pri žiadosti o pomoc

obrátila skôr na Rusko ako na Západ. Dramaticky sa zmenila aj povaha transatlantického vzťahu. Donald Trump je prvým americkým prezidentom, ktorý neverí, že zachovanie Európskej únie by malo byť strategickým cieľom zahraničnej politiky Spojených štátov amerických.

Spochybňovaný je aj sociálny štát, ktorý bol kedysi v samom jadre povojnového politického konsenzu. Európa starne – očakáva sa, že priemerný vek na kontinente narastie z 37,7 roka v roku 2003 na 52,3 roka v roku 2050 –, a tak už ani budúcu európsku prosperitu nemožno považovať za samozrejmú. Väčšina Európanov je presvedčená, že ich deti čaká zložitejší život, ako majú oni; a ako ukazuje utečenecká kríza, imigrácia pravdepodobne európsku demografiu nevyrieši.

Prekérnu situáciu európskeho sociálneho štátu však nespôsobuje len demografia. Podľa Wolfganga Streecka, riaditeľa Inštitútu Maxa Planka a jedného z čelných nemeckých sociológov, sa model sociálneho štátu nachádza v kríze už od 70. rokov 20. storočia. Kapitalizmus sa úspešne oslobodil od inštitúcií a regulácií, ktoré naň boli uvalené po druhej svetovej vojne a v dôsledku toho sa toľko vychvaľovaný európsky „štát (vysokých) daní“ zmenil na „štát dlhov“. Namiesto toho, aby európske vlády pre-rozdeľovali vybrané dane od bohatých k chudobným, finančnú stabilitu dnes udržiavajú tým, že si vo forme deficitných rozpočtov požičiavajú od budúcich generácií. Demokratickí voliči v dôsledku toho stratili dosah na reguláciu trhu, čím došlo k podkopaniu samotných základov, na ktorých bol povojnový sociálny štát vybudovaný.

No a nakoniec, Európska únia má smolu v tom, že dochádza k zmene ideologických prúdov. V roku 2014 jej bola diagnostikovaná choroba, ktorú možno nazvať

„autizmom.“ Táto diagnóza bola prekvapujúca, avšak jej symptómy sa nedali prehliadnuť: znížená schopnosť sociálnej interakcie, oslabenie komunikačných schopností, obmedzené záujmy a repetitívne správanie. Smerom k ostatným prejavila Únia nedostatok intuície, ktorú ľudia dotedy považovali za samozrejmu. Viditeľné to bolo najmä počas ukrajinskej krízy, keď sa EÚ dlho tvárila, že Rusko nebude proti vstupu Kyjeva do Únie namietat; a keď potom Putin zvolil silové riešenie a anektoval Krym, ostala šokovaná. Rovnaký nedostatok sa prejavil aj pri opakovanom tvrdení Bruselu, že odcudzenie občanov od európskeho projektu je jednoducho len dôsledkom neefektívnej komunikácie. Keď nemecká kancelárka Angela Merkelová počas ukrajinskej krízy telefonovala s Vladimírom Putinom, dospela k záveru, že ruský prezident „žije v inom svete“. O tri roky neskôr znie otázka takto: kto z nich dvoch žije v „skutočnom svete“?

Po konci studenej vojny a rozšírení Únie Brusel prepadol svojmu vlastnému sociálnemu a politickému modelu a osvojil si vysoko nekritický pohľad na smer, ktorým sa svetové dejiny uberajú. Európska verejná mienka predpokladala, že globalizácia urýchli koniec štátov ako kľúčových hráčov v medzinárodných vzťahoch a koniec nacionalizmu ako kľúčového politického motivátora. Európania si svoju vlastnú povojnovú skúsenosť, v rámci ktorej prekonalí etnický nacionalizmus a politickú teológiu, vykladali ako univerzálny trend. Mark Leonard sa vo svojej ambicióznejšej knihe *Prečo bude Európa riadiť 21. storočie* vyjadril takto: „Európa predstavuje syntézu energie a slobody, ktoré pochádzajú z liberalizmu, a sociálneho zabezpečenia, ktorého pôvod je v sociálnej demokracii. Ako svet postupne bohatne a dokáže zabezpečiť viac ako len základné potreby, ktorými sú jedlo a zdravie, európsky spôsob

života sa stane neodolateľným.⁴⁷ Avšak to, čo sa ešte včera považovalo za všeobecne platné, dnes čoraz viac vyzerá ako výnimka. Už pri zbežnom pohľade na Čínu, Indiu a Rusko, nehovoriac o obrovskom moslimskom svete, je jasné, že etnický nacionalizmus aj náboženstvo sú v globálnej politike aj naďalej významnými hybnými silami. Postmodernizmus, postnacionalizmus a sekularizmus Európu síce od zvyšku sveta odlišujú, to však neznamená, že si z nej zvyšok sveta nevyhnutne vezme príklad. V kontexte utečeneckej krízy je tiež vidieť, že príslušnosť k národu, kedysi považovaná za prekonanú a mŕtvu, sa v súčasnej Európe vracia na scénu – a to veľmi hlučne.

Európania si v uplynulých rokoch uvedomili, že hoci je politický model Európskej únie obdivuhodný, sotva sa niekedy stane univerzálne uznávaným a pravdepodobne si ho nikdy neosvoja ani bezprostrední susedia. Práve takto vyzerá európska verzia syndrómu Galapágy, o ktorom by japonské technologické firmy vedeli rozprávať. Tie si totiž pred niekoľkými rokmi uvedomili, že hoci Japonsko vyrába najlepšie 3G telefóny na svete, nedokážu pre ne nájsť globálny trh; zvyšok sveta totiž nedokáže držať krok s technologickými inováciami potrebnými na to, aby tieto „dokonalé“ zariadenia mohol používať. Japonské telefóny, vyvinuté v prísnej izolácii od zvyšku sveta, boli jednoducho príliš dokonalé na to, aby boli úspešné. Podobný pocit izolácie ako na Galapágoch teraz zažíva Európa.⁸ Je možné, že európske postmodernistické zriadenie je príliš vyspelé a natoľko spoločensky špecifické, že ho ostatné časti sveta nedokážu nasledovať.

Práve táto nová realita ma inšpirovala k tomu, aby som začal uvažovať nad tým, čo bude *po Európe*. Termín *po Európe* znamená, že starý kontinent stratil svoje miesto v strede globálnej politiky aj dôveru samotných

Európanov – dôveru v to, že práve politika, ktorú si Európa vyberie, môže formovať budúcnosť celého sveta. *Po Európe* znamená, že európsky projekt stratil svoju teleologickú atraktivitu a že idea „Spojených štátov európskych“ je dnes menej príťažlivá, ako bola v ktoromkoľvek inom bode počas posledných päťdesiatich rokov. *Po Európe* znamená, že Európa momentálne trpí krízou svojej vlastnej identity, v ktorej sú ohrozené jej korene odvíjajúce sa od kresťanstva a osvietenstva. *Po Európe* nevyhnutne znamená koniec Európskej únie, signalizuje však, že potrebujeme zabudnúť na naivné nádeje a predstavy o tom, ako bude Európa a svet budúcnosti vyzerať.

Nasledovný text je reflexiou na osud Európy v štýle Antonia Gramsciho a jeho „pesimizmu mysle a optimizmu vôle“. Osobne som presvedčený, že vlak rozpadu už opustil východiskovú stanicu Brusel – a obávam sa, že tento vlak uvrhne Európu do zmätku a v globálnom kontexte ju odsunie na druhú koľaj. Prostredie plné solidarity, tolerance a otvorenosti sa pravdepodobne zmení na priestor, v ktorom bude prevládať zastrašovanie a obmedzenosť. Môže spôsobiť pád liberálnych demokracií na európskej periférii a stáť na začiatku kolapsu niekoľkých existujúcich členských štátov. Nemusí nevyhnutne viesť k vojne, pravdepodobne však prispeje k utrpeniu a nestabilite. Politická, kultúrna a ekonomická spolupráca neustane, pravdepodobne však zmizne sen o slobodnej a spojenej Európe.

Zároveň som však presvedčený, že na to, aby Európska únia získala späť svoju legitimitu, nemusí vyriešiť všetky problémy, ktorým čelí. Aj o päť rokov však musia mať Európania možnosť slobodne cestovať po kontinente, euro musí ako spoločná mena prežiť aspoň v niektorých členských štátoch a občania musia mať možnosť slobodne si voliť svojich zástupcov a žalovať ich na Európskom

súde pre ľudské práva v Štrasburgu. „Kto hovorí o víťazstve?“ pýta sa veľký nemecký básnik Rainer Maria Rilke. „Cieľom je vytrvať.“ Ani vytrvanie však nebude jednoduché.

Ak Únia skolabuje, priebeh jej rozpadu sa bude viac podobáť na bank run ako na revolúciu. Jej zrušenie nemusí byť výsledkom referendového víťazstva tých, ktorí ju chcú opustiť, nad tými, ktorí v nej chcú ostať; omnoho pravdepodobnejšie nastane ako nezamýšľaný dôsledok dlhotrvajúcej nefunkčnosti Únie (alebo toho, čo je ako nefunkčnosť vnímané) spolu s tým, že elity v každom štáte nesprávne prečítajú dynamiku politického vývoja v krajine. V strachu z toho, že sa Únia rozpadne, a v túžbe vyhnúť sa takémuto vývoju zasiahnu mnohí európski lídri a vlády spôsobom, ktorým rozpad európskeho projektu iba urýchlia. A ak k rozpadu dôjde, nebude to preto, že Úniu opustí jej periféria, ale preto, že sa vzbúri centrum (Nemecko, Francúzsko).

Ambíciou tejto knihy nie je EÚ zachrániť, ani za ňou smútiť. Nie je ďalšou štúdiou o európskej kríze ani pamfletom proti skorumpovaným a neschopným európskym elitám. A v žiadnom prípade to nie je ani euroskeptická kniha. Je len jednoduchým zamyslením sa nad niečím, čo sa pravdepodobne udeje, a analýzou toho, aký vplyv majú naše osobné skúsenosti s radikálnou dejinnou zmenou na to, ako konáme v súčasnosti. Fascinuje ma politická sila toho, čo nazývam „nastavením na déjà vu“ – stav, v ktorom nás prenasleduje presvedčenie, že dnes zažívame opakovanie akejsi predchádzajúcej dejinnej udalosti alebo epizódy.

V tomto zmysle je Európa rozdelená nielen na ľavicu a pravicu, sever a juh, malé a veľké štáty, tie, ktoré chcú viac Európy, a tie, ktoré jej chcú menej (alebo žiadnu), ale

aj na tie, ktoré majú skúsenosť s rozpadom z prvej ruky, a tie, ktoré o ňom vedia iba z učebníc. Práve to odlišuje ľudí, ktorí osobne zažili pád komunizmu a rozpad kedysi silného komunistického bloku, od ľudí zo Západu, na ktorých tieto traumatické udalosti nezanechali žiadnu stopu.

Práve táto skúsenosť totiž definuje to, akými nesmierne odlišnými spôsobmi čítame dnešnú európsku krízu, keď sa na ňu pozeráme napríklad z Budapešti a z Paríža. Východoeurópania situáciu vnímajú s intenzívnym pocitom úzkosti, dokonca strachu, zatiaľ čo ľudia na Západe trvajú na svojej viere, že všetko dobre dopadne. „Ak ste na začiatku decembra roku 1937 vo Francúzsku zatvorili oči a veľmi si to priali,“ píše historik Benjamin F. Martin, „mohli ste takmer uveriť, že je všetko v poriadku – alebo aspoň nie horšie ako predtým.“⁹ Ak zatvoríte oči na začiatku roku 2017 a veľmi si to budete priať, môžete veriť rovnako. Ale práve vďaka osobným skúsenostiam Východoeurópanov – a ja som jeden z nich – je zatvorenie očí a viera, že všetko bude v poriadku, veľmi chatrným riešením.

Túto knihu možno čítať ako zamyslenie sa človeka, ktorý je nastavený na *déjà vu*. Keď sa v roku 1989 svet obrátil hore nohami, bol som študentom posledného ročníka filozofie na univerzite v Sofii. Andrej Makarevič, ruský pesničkár a undergroundový hudobník, to vystihol takto: „Nikdy som ani nepomyslel na to, že by sa v Sovietskom zväze mohlo niečo zmeniť. A už vôbec nie, že by mohol zmiznúť.“¹⁰ Žil som v komunistickom Bulharsku a mal som rovnaký pocit. Skúsenosť s náhlým a nenásilným koncom niečoho, o čom sme si boli istí, že tu bude navždy (až kým jedného dňa nebolo), definuje našu generáciu. Príležitosti, ktoré sa nám zrazu naskytli, a novoobjavený pocit osobnej slobody nás ohromili. Ale rovnako nás prekvapil aj nový pocit, že všetko týkajúce sa politiky je krehké.

Ak zažijete zásadnú zmenu, naučíte sa hneď niekoľko vecí. Tou najdôležitejšou je, že smer, ktorým sa uberú dejiny, niekedy určuje reťazec malých udalostí na pozadí veľkých ideí. Historička Mary Elise Sarotteová vo svojej knihe *Kolaps* tvrdí, že pád Berlínskeho múru v noci 9. novembra 1989 „nebol výsledkom rozhodnutia politických lídrov Nemeckej demokratickej republiky, ... alebo dohody s vládou Nemeckej spolkovej republiky ... nebol ani výsledkom štyroch mocností, ktoré v rozdelenom Berlíne stále reprezentovali najvyššiu zákonnú moc. ... pád múru je príkladom dramatického a prekvapujúceho okamihu, momentu, v ktorom sa hmotné aj nehmotné štruktúry neočakávane zrútili. Bol dôsledkom drobných nehôd, z ktorých niektoré boli chybami takými malými, že by sme ich za iných okolností považovali za triviálne.“¹¹ Pád komunizmu teda Francis Fukuyama a jeho „koniec dejín“ vysvetľuje omnoho menej efektívne než Harold Macmillan so svojím „veci sa jednoducho dejú“.

Práve skúsenosť s rozpadom sovietskeho systému významne definuje spôsob, ktorým sa obyvatelia východnej Európy pozerajú na to, čo sa deje dnes. Ako svedkovia politických turbulencií v Európe máme neblahý pocit, že sme to už zažili – jediný rozdiel bol v tom, že vtedy sa zrútil ich svet. Teraz sa rúca ten náš.

V Európe je dnes bežné hovoriť o kríze Únie ako o otázke zásadných chýb v inštitucionálnom spôsobe, ktorým je vybudovaná (napr. zavedenie spoločnej meny bez spoločného rozpočtu), alebo ju interpretovať ako výsledok nedostatku demokracie v rámci zväzku. Moja analýza sa uberá iným smerom ako tieto argumentačné línie. Situáciu vnímam tak, že na to, aby sme sa vysporiadali s hrozbou rozpadu, musíme jasne uznať, že utečenecká kríza dramaticky zmenila povahu demokracií a politiky na

národnej úrovni a že to, čoho sme dnes v Európe svedkami, nie je len populistickou vzburou proti establišmentu, ale voličskou rebéliou proti meritokratickým elitám (tie najlepšie symbolizujú tvrdo pracujúci a kompetentní bruselskí úradníci – napriek tomu však vzdialení od spoločností, ktoré majú reprezentovať a ktorým majú slúžiť). Ako utečenecká kríza zmenila spoločnosť v jednotlivých krajinách a prečo obyvatelia cítia odpor k meritokratickým elitám, sú dve otázky, ktoré sa táto kniha pokúsi zodpovedať. (Utečenecká kríza na druhej strane ukázala, že Európania už nesnívajú o akejsi vzdialenej utópii. Neexistuje žiadna bájna dokonalá krajina, v ktorej by chceli žiť. Novým snom je čosi, čo by sme mohli nazvať Nativia – vzdialený ostrov, na ktorý by sme mohli poslať všetkých nechcených cudzincov a netrúpil by nás pri tom pocit viny.)

Táto kniha je aj o revolúcii. V dvadsiatom prvom storočí je novou revolúciou práve migrácia – nie je to revolúcia más typická pre dvadsiate storočie, ale revolúcia jednotlivcov a rodín, ktoré utekajú. Nie je inšpirovaná ideologicky podfarbenými maľbami žiarivej budúcnosti, ale fotografiami zo života na druhej strane (hranice), ktoré nájdete na Google Maps. Na to, aby uspela, nepotrebuje táto nová generácia žiadnu ideológiu, politické hnutie ani politických lídrov. Pre mnohých trpiacich po celom svete je prekonanie hranice Európskej únie otázkou ľudskej nevyhnutnosti a nie utopickej budúcnosti.

Predstava zmeny dnes pre čoraz viac ľudí znamená zmenu krajiny, nie vlády. Problém, ktorému čelí migračná revolúcia – ostatne, ako každá iná revolúcia –, tkvie v tom, že sama v sebe ukrýva potenciál na vyvolanie kontrarevolúcie. V tomto prípade vyvolala vzostup ohrozenej väčšiny, z ktorej sa v európskej politike stala významná sila.